

บทที่ ๗

สรุปและข้อเสนอนั้น (Conclusion and Implication)

วัตถุประสงค์ของการวิจัยและผลการวิจัย (Objective and Finding)

ในการศึกษาวิจัยนี้ เพื่อวัดและสำรวจความคิดเห็นและบทบาทของผู้นำสมาคมทางพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาเปลี่ยนแปลง ตลอดจนการปรับตัวของสมาชิกและประชาชนให้สอดคล้องกับความเป็นสมัยใหม่ของสังคมไทย โดยใช้ทฤษฎีบนพื้นฐานการพัฒนาสังคม มีทฤษฎีหน้าที่นิยม และการเปลี่ยนแปลงให้เป็นสมัยใหม่ จากวัตถุประสงค์ คือ

๑. เพื่อศึกษาว่าผู้นำสมาคมทางพุทธศาสนาเป็นใคร มีภูมิหลังอย่างไร ทำไมจึงเข้าเป็นกลุ่มสมาคมพุทธศาสนา

๒. เพื่อศึกษาถึงความคิดเห็นและบทบาทของผู้นำที่มีผลต่อการพัฒนาสังคมไทย บทบาทกิจกรรมประเภทใดมีส่วนช่วยส่งเสริมพัฒนาสังคมไทยให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมความเป็นอยู่ของสังคมไทย อันมีพระพุทธศาสนาเป็นหลัก นำไปสู่ขบวนการเปลี่ยนแปลงให้เป็นสมัยใหม่

๓. ผู้นำของสมาคมทางพุทธศาสนามีส่วนพัฒนาด้านจิตใจ และสัมพันธ์กับความเป็นสมัยใหม่อย่างไร และพัฒนาอะไรบ้าง

๔. เพื่อศึกษาว่าบทบาทของผู้นำสมาคมทางพระพุทธศาสนาก่อให้เกิดการรวมกลุ่มในสังคมไทย เพื่อให้เกิดการพัฒนาไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ โดยอาศัยหลักธรรมพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องผูกพันประสานให้เกิดความมั่นคงและเจริญก้าวหน้า

แนวทางสมมติฐานชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ตามความแตกต่างของภูมิหลังของผู้นำในเรื่องความคิดเห็น และบทบาทรวมทั้งหมดที่ช่วยพัฒนาความเป็นสมัยใหม่ของสังคมไทย ก็จะได้เสนอสมมติฐานและผลการศึกษาโดยย่อเป็นข้อ ๆ ต่อไป

ข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การเก็บรวบรวมจาก ๓ ลักษณะด้วยกัน คือ

๑. ศึกษาโดยการค้นคว้าเอกสาร (Documentary Research)

๒. ศึกษาโดยการวิจัยภาคสนาม (Field Research) คือ สัมภาษณ์ผู้นำทั่วประเทศ จำนวน ๑๒๕ ท่าน และ

๓. การไปสังเกตการณ์ปฏิบัติงานจากกิจกรรมต่าง ๆ ของผู้นำสมาคมต่าง ๆ ผู้นำทั้ง ๑๒๕ ท่าน ได้จากสมาคมพุทธศาสนาทั่วประเทศไทย และผู้นำที่เด่น ๆ ในทางพุทธศาสนา การวิเคราะห์ทางสถิติส่วนมากใช้เป็นอัตราส่วนร้อยละ มีแยกตามความแตกต่างของภูมิหลัง เช่น เพศ อายุ ถิ่นที่อยู่อาศัย ระดับการศึกษา อาชีพ ระดับรายได้ และการวิเคราะห์รวมเป็นอัตราส่วนร้อยละ

๑. เกี่ยวกับภูมิหลังของผู้นำว่าเป็นใคร ทำไมจึงมาเข้าร่วมสมาคมทางพระพุทธศาสนา

ผลการวิจัย ผู้นำของสมาคมทางพุทธศาสนาส่วนมากเป็นชายร้อยละ ๗๖.๔ หญิงร้อยละ ๒๓.๖ เมื่อแยกตามผู้นำที่อยู่ในกรุงเทพฯ มีจำนวนผู้นำชายร้อยละ ๘๒.๓ ซึ่งมีสัดส่วนมากกว่าผู้นำในต่างจังหวัด ซึ่งมีผู้นำชายร้อยละ ๗๒.๗ เมื่อแยกตามอายุผู้นำส่วนมากจะมีอายุในช่วง ๔๐-๔๔ ปี ถึงร้อยละ ๔๔.๔ รองลงไปคือ ผู้นำที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป มีร้อยละ ๓๔.๔ ที่อายุน้อยกว่า ๔๐ ปี มีเพียงร้อยละ ๒๐.๔ จำนวนผู้นำที่อยู่ในกรุงเทพฯ อัตราส่วนร้อยละมากขึ้นตามอายุที่เพิ่ม คือ อายุน้อยกว่า ๔๐ ปี : ๔๐-๔๔ ปี : ๖๐ ปีขึ้นไป เท่ากับ ร้อยละ ๒๖.๔ : ๓๐.๔ : ๔๒.๓ ส่วนผู้นำในต่างจังหวัด อายุ ๔๐-๔๔ ปี มีมากกว่าช่วงอายุอื่น คือ ร้อยละ ๔๘.๕ รองลงมาอีกในช่วงอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป แสดงให้เห็นว่าผู้นำในกรุงเทพฯ ที่เกษียณอายุราชการ ๖๐ ปีแล้ว มาสนใจรวมกลุ่มในสมาคมทางพระพุทธศาสนามากที่สุด ก็เป็นเครื่องยืนยันตามที่ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ มีความคิดเห็นว่า การรวมกันเป็นกลุ่มสมาคมทางพุทธศาสนาได้ศึกษาหลักธรรมในพุทธศาสนา และเผยแพร่ออกไปเพื่อประโยชน์สุขของตน และอาภาประชาราษฎร์ทั้งหลายให้อยู่ในศีลธรรมอันดี^๑ เมื่อแยกผู้นำตามระดับการศึกษา ผู้นำในกรุงเทพฯ จะมีการศึกษาสูงกว่าผู้นำในต่างจังหวัด คือ มีการศึกษาดั้งแต่ปริญญาตรี

^๑สัญญา ธรรมศักดิ์ ฯพณฯ ศาสตราจารย์, "บทบาทของขรรษาในการ เชื่อมโยงสถาบันสงฆ์ให้เข้ากับสังคมปัจจุบัน" พุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด คิวพร ๒๕๒๓, หน้า ๘๔-๘๖.

ขึ้นไปร้อยละ ๖๑.๕ ส่วนผู้นำในต่างจังหวัดจะมีการศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญาตรี และไม่ต่ำกว่ามัธยมศึกษาถึงร้อยละ ๕๕.๖ แต่ก็เป็นผู้มีความสนใจในพุทธศาสนาและได้เปรียญธรรมเป็นส่วนมาก ทั้งนี้เนื่องจากผู้นำเป็นผู้มีอายุตั้งแต่ ๔๐ ปีขึ้นไปเป็นส่วนมาก สมัยก่อนโอกาสทางการศึกษาระดับสูงยังมีน้อย แต่อย่างไรก็ตามผู้นำเหล่านี้มีการศึกษาทางพุทธศาสนาด้วยกันทุกคน มากน้อยแตกต่างกัน โดยเฉพาะผู้นำชายมีอัตราส่วนร้อยละที่ได้รับการศึกษาสูงกว่าผู้นำที่เป็นหญิง จากตัวอย่างผู้นำที่ศึกษาผู้ได้รับการศึกษาตั้งแต่ปริญญาตรีขึ้นไปเป็นชาย : หญิง เท่ากับร้อยละ ๓๕.๕ : ๑๐.๓ ขณะที่ผู้นำชายมีการศึกษาไม่สูงกว่าประถมศึกษา ป.๗ เพียงร้อยละ ๑๑.๕% แต่ผู้นำหญิงมีจำนวนถึง ๓๕.๕% ส่วนมากผู้นำทั้งหญิงและชายมีระดับการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา และอนุปริญา รวมทั้งผู้เรียนที่สอบได้เปรียญธรรมทางพระพุทธศาสนาด้วยมีมากกว่าครึ่งหนึ่ง หรือ ชาย ๕๓.๑% หญิง ๕๕.๒% .

อาชีพของผู้นำส่วนมากรับราชการ มีจำนวน ๖๐.๐% ผู้นำที่อยู่ในกรุงเทพฯ จะมีอาชีพรับราชการเป็นอัตราส่วนร้อยละมากกว่าผู้นำในต่างจังหวัดที่รับราชการ คือ ผู้นำในกรุงเทพฯ ๕๔.๖% ในต่างจังหวัด ๕๓.๕% อาชีพอื่น ๆ ที่เหลือรองจากรับราชการก็คือ ผู้ประกอบการค้าและบริการเอกชนในกรุงเทพฯ มี ๑๑.๕% ต่างจังหวัด ๒๔.๒% ที่เป็นเกษตรกรมีเพียง ๕.๑% ซึ่งก็เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้นำที่เป็นเกษตรกรมีน้อยทั้ง ๆ ที่ส่วนใหญ่ของประชากรของประเทศเป็นเกษตรกรส่วนใหญ่ นอกนั้นก็เป็นผู้ที่พอจะมีเวลาว่างเพื่อทำงานในด้านสังคมสงเคราะห์ที่เป็นหอพัก แม่บ้านในกรุงเทพฯ ๓.๕% ในต่างจังหวัด ๑๗.๓% ซึ่งถ้าเป็นชายมักมีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป เป็นหญิงก็มีอายุ ๕๐ ปีขึ้นไป ได้จากการสังเกตในการสัมภาษณ์ก็เป็นผู้มีระดับรายได้ตั้งแต่ปานกลางขึ้นไป ผู้นำในกรุงเทพฯ มีรายได้เป็นอัตราส่วนร้อยละสูงกว่าต่างจังหวัด คือ ผู้นำที่มีรายได้สูงกว่า ๖,๐๐๐ บาทขึ้นไป ร้อยละ ๖๑.๕ อยู่ในกรุงเทพฯ ในขณะที่ผู้นำในต่างจังหวัดมีเพียงร้อยละ ๓๘.๔ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อรวมแล้วผู้นำที่มีรายได้ต่ำกว่า ๖,๐๐๐ บาท ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดมีถึงร้อยละ ๕๖.๔ ผู้นำมีฐานะรายได้แตกต่างกันเนื่องจากผู้นำส่วนใหญ่เป็นข้าราชการ มีอายุมากก็เป็นตัวอย่างผู้นำที่อาศัยอยู่ทุกภาคของประเทศไทย

ทำไมผู้นำจึง เข้ามาร่วมมือกันจัดตั้งกัน เป็นกลุ่มสมาคมทำงาน

ดังที่ความเห็นของ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ที่เป็นผู้นำที่เริ่มก่อตั้งสมาคมทางพุทธศาสนาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ทำงานมาตลอด ๕๐ ปีแล้ว สรุปกล่าวว่า "ทุกสมาคมทาง

พุทธศาสนามีจุดประสงค์เช่นนี้ คือ เพื่อเข้ามาศึกษาหลักธรรมในพุทธศาสนาและ เผยแพร่ออกไปเพื่อประโยชน์สุขของคน และอาณาประชาราษฎร์ทั้งหลายให้อยู่ในศีลธรรมอันดี อันจะพึงเป็นความมั่นคงต่อประเทศชาติ"^๑ และกักล่าวในที่ประชุมผู้นำสมาคมทางพุทธศาสนาในวันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๔๒๔ อีกว่า "พระพุทธานี้มีหลักธรรมที่ช่วยพวกเราได้จริง ๆ คือ

๑. ช่วยตัวเราเอง
๒. ช่วยครอบครัว
๓. ช่วยหมู่คณะ
๔. ช่วยชาติบ้านเมือง
๕. ช่วยเหลือชาวโลก

สิ่งทั้งหมดที่กลุ่มผู้นำระยะแรกตั้ง ๓๓ คน เชื่อมั่นว่าพระพุทธานุภาพช่วยสังคมไทยได้จริง ๆ จึงทำให้ผู้นำมาร่วมมือกันก่อตั้งเป็นกลุ่มสมาคมเริ่มแรกเรียกว่า "พุทธธรรมสมาคม" ในขณะนั้นสิ่งเหล่านี้ก็เกิดขึ้นในกรุงเทพฯ ก่อน คือ ในพระอุโบสถวัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันมาฆบูชา จาตุรงคสันนิบาต พ.ศ. ๒๔๓๖ ซึ่งผู้นำกลุ่มแรกก็ได้พยายามทุกวิถีทางที่จะศึกษา และนำผลการศึกษาของสมาคมพุทธธรรมออกมา เผยแพร่สู่ประชาชนทุกชั้นวรรณะ ทุกสถานที่ และทุกภาค... จนถึงปัจจุบัน สมาคมทางพุทธศาสนาก็เติบโตขึ้น เป็นลำดับ มีผู้นำที่อยู่ในภูมิภาคทั่วราชอาณาจักร ได้เห็นคุณค่าของพุทธสมาคม จึงได้จัดตั้งพุทธสมาคมในจังหวัดต่าง ๆ และสมาคมที่มีชื่ออย่างอื่น แต่เป็น เครื่องของพุทธสมาคมเช่นกัน และกลุ่มหนุ่มสาวที่เรียกว่า "กลุ่มยุวพุทธิกะ" ที่เจริญมาเป็นยุวพุทธิกสมาคม ดังที่คุณสมพร เทพสิทธิ์ ผู้นำคนหนึ่งที่เริ่มก่อตั้งก็กล่าวว่า กลุ่มหนุ่มสาวชาวพุทธกลุ่มหนึ่งรวมกันที่วัดกันมาตุยาราม มีการพบปะสังสรรค์เป็นประจำ และมีความเห็นร่วมกันว่า "เยาวชนจำนวนมากไม่สนใจพระพุทธานุภาพ มีทัศนคติที่ผิดเกี่ยวกับพระพุทธานุภาพ แม้จะเป็นชาวพุทธก็ไม่มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธานุภาพ จึงควรจะมีสมาคมทางพุทธศาสนาของคนหนุ่มสาวเพื่อชักจูงหนุ่มสาวให้มาสนใจและ ปฏิบัติธรรม จึงตกลงกันจัดตั้ง

^๑อ้างแล้ว

^๒สัญญา ธรรมศักดิ์, ทพณา ศาสตราจารย์, กล่าวสุนทรพจน์ในวันเปิดประชุมผู้นำสมาคมทางพุทธศาสนาทั่วราชอาณาจักร ครั้งที่ ๓๐, ประจำปี ๒๕๒๕ ณ. วัดอัมพวัน อ.พรหมบุรี พุทธสมาคม จังหวัดสิงห์บุรี ๒๕๒๕.

ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยขึ้นในปลายปี ๒๔๙๒^๑ นี้เป็นคำตอบความคิดเห็นว่า ทำไมผู้นำ จึงเข้ามาร่วมมือกันจัดตั้งเป็นกลุ่มสมาคมในระยะเริ่มแรก ซึ่งจากผลการวิจัยสอบถามผู้นำทั่วประเทศในปัจจุบัน พอจะบอกสาเหตุที่มาร่วมกันเป็นกลุ่มได้ ๕ ประการ คือ

๑. เพื่อฟื้นฟูศีลธรรมและส่งเสริมพุทธศาสนา มีผู้นำที่สัมภาษณ์ตอบมากที่สุดถึงร้อยละ ๙๗.๖ โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ ๑๐๐. ซึ่งก็หมายถึงการส่งเสริมการศึกษาและเผยแพร่หลักธรรม ที่ถูกต้อง ที่ผู้นำเชื่อมั่นว่าหากสังคมได้ปฏิบัติตามแล้วก็จะช่วยให้เกิดการพัฒนาได้อย่างแท้จริง

๒. ประการที่ ๒ ก็คู่กับเหตุผลแรก คือ เพื่อต้องการเผยแพร่ธรรมช่วยสังคม ผู้นำตอบร้อยละ ๘๕.๒

๓. ก็เพื่อการศึกษาหลักธรรมของพุทธศาสนา ผู้นำตอบร้อยละ ๘๐.๐ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าส่วนมากที่เข้ามาร่วมในสมาคมได้ศึกษาเห็นประโยชน์ของหลักพุทธศาสนาแล้วจึงมาอยู่ในลำดับที่สาม

แต่อย่างไรก็ตามทั้งสามลำดับที่กล่าวมา ผู้วิจัยเห็นว่ามีความสัมพันธ์สนับสนุนกันอันเป็นเหตุให้ผู้นำเข้ามาร่วมกันทำงานในสมาคมทางพุทธศาสนา นอกจากนั้น ผู้นำยังถือว่ามี ความศรัทธาเลื่อมใสในหลักธรรมของพุทธศาสนา จำนวนร้อยละ ๘๕.๖ จึงเข้ามาร่วม และ เพราะถือว่าพุทธศาสนาเป็นหลักโครงสร้างของสังคมไทย มีความสัมพันธ์กับความมั่นคงของ สังคมไทยจึงเข้ามาร่วม จำนวนร้อยละ ๗๖.๘ ผู้วิจัยเห็นว่า เหตุผลแต่ละอย่างมีความสัมพันธ์ สนับสนุนกันซึ่งในจำนวนผู้นำที่เข้ามาร่วมส่วนมากอยู่ในช่วงเวลา ๑๐ ปี ๕๖% ๑๑-๒๐ ปี ๒๒.๔% ๒๑-๓๐ ปี ๑๓.๖% ๓๑-๔๐ ปี ๗.๒% และ ๔๑-๕๐ ปี ๐.๔% ทั้งนี้ก็ได้จากผู้เข้ามาร่วม ประชุม ซึ่งอาจมีข้อจำกัดอยู่เพราะผู้นำหลาย ๆ คนที่ไม่ได้เข้าร่วมประชุม แต่ก็ได้ร่วมทำกิจ- กรรมในสมาคมก็อีกไม่น้อย แต่อย่างไรก็ตาม ผู้นำที่ทำงานในสมาคมปัจจุบันส่วนใหญ่เข้าร่วมใน ระยะเวลา ๒๐ ปี

^๑สมพร เทพสิทธิ์า, บทบาทของยุวพุทธิกสมาคมในการทะนุบำรุงรักษาพระพุทธศาสนา
สภายุวพุทธิกสมาคม ในพระบรมราชูปถัมภ์ กรุงเทพฯ : สมชายการพิมพ์, ๒๕๒๕.

ผู้วิจัย เห็นว่าผู้นำที่มาร่วมกัน เป็นสมาคมนับตั้งแต่แรก เป็นผู้ได้รับการศึกษามีผลให้
 มีความคิดที่ค่อนข้าง เป็นวิทยาศาสตร์ ผู้นำจึงมีการรวมกลุ่มศึกษาค้นคว้าแสวงหาสิ่งใหม่ ๆ
 ที่ดีกว่า เพื่อนำมาเปลี่ยนแปลงสิ่งเก่าที่ล้าหลังและเสื่อมโทรม และสามารถเข้าใจปัญหาต่าง ๆ
 ได้รวดเร็ว เป็นระบบที่จะนำมาพัฒนาสังคมไทยได้ในที่สุด เพื่อความเหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน
 ผู้นำจึงได้ประชุมร่วมกันพัฒนาหลักสูตรการสอนให้ตอบสนองภาวะสังคมในสถานการณ์ที่เป็นจริง
 ดังที่ าพณา ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ผู้นำคนสำคัญของสมาคมทางพุทธศาสนากล่าวใจ
 ความว่า "ผู้นำทางพุทธศาสนาให้ร่วมกันหาทางแก้ปัญหาและวิจัยให้สุดความสามารถที่จะช่วยแก้
 ไขสถานการณ์ในสังคมปัจจุบันให้ผลงานสมาคมสำเร็จ และได้ปรารภเป็น เชิงถามให้ผู้นำทั่ว
 ประเทศตอบว่า ทำไมจึงมีอาชญากรรมมาก และอาชญากรรมแต่ละ ครั้งก็โหดร้ายทารุณเช่นสัตว์
 เจริญฉาน ไฉนคนไทยเรา เป็นชาวพุทธกันอย่างไร จึงทำได้เช่นนี้ ข้อนี้เป็นปัญหาที่ท้าทายพวก
 เราทั้งหลายอย่างยิ่งว่า ใครจะไปใครจะอยู่ถือว่า กรรมดีฝ่ายดีจะอยู่ หรือฝ่ายชั่วจะอยู่"^๑ และ
 ได้ชี้แนะต่อไปว่า สมเด็จพระสังฆราชได้รับสั่งไปแล้วว่า "เห็นประจักษ์อยู่ว่าสังคมปัจจุบัน เป็น
 อย่างไร" สมเด็จพระสังฆราชกล่าวสัมโมทนียกถาใจความย่อ ๆ ว่า^๒ พระพุทธศาสนาสอนคนไทย
 ให้มีอิสรภาพ และได้พยายามปราบความชั่ว คือ กิเลสตัณหาของตัว เพื่อความเป็นไทยอย่าง
 แท้จริง..... แต่การประพฤติปฏิบัติตามหน้าที่ของชาวพุทธดัง เห็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ทุก ๆ วัน
 มีแต่ข่าวอาชญากรรม เหมือนอย่างกับว่าไม่มีชาวพุทธอยู่ในสังคม เมืองไทย เลย..... เพราะ ว่า
 ถ้า เป็นชาวพุทธก็ต้องสันนิษฐานว่า จะไม่มีการฆ่าสัตว์ เบียดเบียนกาย เบียดเบียนทรัพย์สมบัติ
 เบียดเบียน เชื้อสายประ เเวณี หรือเบียดเบียนการซื้อสัตย์สุจริตซึ่งกันและกัน..... ไม่พ้อออกพอใจ
 ก็เบียดเบียนชีวิตกันบ้าง ทรัพย์สมบัติกันบ้าง..... อย่างนี้จะว่า เป็นชาวพุทธไม่ถูกต้อง เมื่อถือ
 การกระทำ เป็นหลักสำคัญ ชาวพุทธต้องมีศีล ๕ ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา"^๓ าพณา
 ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ กล่าวต่อไปถึงกระแสพระบรมราชาโชวาทของพระบาทสมเด็จพระ

^๑ อ่างแล้ว

^๒ สมเด็จพระสังฆราชกล่าวสัมโมทนียกถาให้กับผู้นำสมาคมทางพุทธศาสนา ในโอกาส
 การประชุมสมาคมพุทธศาสนาทั่วราชอาณาจักร ครั้งที่ ๓๐ ประจำปี ๒๕๒๕ ณ. วัดอัมพวัน
 อ.พรหมบุรี พุทธสมาคมสิงห์บุรี วันอาทิตย์ที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๒๕.

เจ้าอยู่หัวว่า ให้ผู้นำไม่เพียงแต่รู้แต่ต้องเป็นนักปฏิบัติให้ได้ผล ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญว่าจะรักษาพระธรรมในพุทธศาสนาไว้ได้อย่างไร^๑

ผู้วิจัยกล่าวมาทั้งหมดนี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นชัดว่า ทำไมผู้นำจึงมารวมกันในพุทธสมาคม ซึ่งก็เห็นว่าก็เพื่อศึกษาวิจัยหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา และนำไปใช้ในการพัฒนาสังคมไทยให้โตมากที่สุด ต่อไปจะกล่าวถึงวัตถุประสงค์ข้อต่อไป

๒. เพื่อศึกษาถึงความคิดเห็นและบทบาทของผู้นำสมาคมทางพุทธศาสนาที่จะมีผลต่อการพัฒนาสังคมไทย

ผลการวิจัย บทบาทและกิจกรรมประเภทที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม ประเพณี ความเป็นอยู่ของสังคมไทย อันมีพุทธศาสนาเป็นหลัก เป็นความคิดเห็นแนวทางการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ของสังคมไทย กล่าวคือ การพัฒนาไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ที่เน้นด้านวัตถุนิยม มัธยัตถ์ใช้วิธีแบบผู้มีวัตถุใช้มากที่สุดเป็นการเจริญพัฒนา ซึ่งผลออกมาทำให้คนในสังคมไม่ได้รับความสงบสุข มีการเอารัดเอาเปรียบแข่งขันกันโดยใช้วิธีการที่รุนแรงโหดร้าย ซึ่งเป็นอันตรายต่อชีวิต และทรัพย์สิน คนในสังคมเบียดเบียนกัน และนิยมวัตถุมากกว่าคุณค่าในทางจิตใจ ทำให้คนเห็นทางพุทธศาสนา ทั้ง ๆ ที่มีหะเบียนว่านับถือพุทธศาสนาแต่ก็ไม่เข้าใจ ไม่มีความรู้และไม่ได้ปฏิบัติในหลักของพุทธศาสนาเลย ซึ่งความคิดเห็นของผู้นำเกินกว่าครั้งที่ท้วงใยในเรื่องนี้ และเห็นว่าการพัฒนาโดยไม่นำหลักธรรมของพุทธศาสนาควบคู่กับการพัฒนาอย่างอื่นจะทำให้สังคมไทยไม่ได้รับผลสำเร็จของการพัฒนาไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ตั้งความปรารถนา การพัฒนาจะต้องไม่ขัดกับวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามในสังคมไทย ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของพุทธศาสนา อันมีทางสายกลางคือ "มัชฌิมาปฏิปทา" เป็นแนวทางที่ไม่ได้เน้นสุดโค้งการพัฒนาทางด้านวัตถุ หรือใช้วัตถุเป็นเครื่องวัดความเจริญ อันทำให้คนละเลยคุณค่าและความหมายในด้านจิตใจ มองข้ามความหมายของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การเน้นการแข่งขันเพื่อความสำเร็จความก้าวหน้าทางวัตถุของแต่ละคนมากที่สุด เพื่อให้ได้มาซึ่งความสำเร็จก้าวหน้า โดยไม่ต้องคำนึงถึงคุณค่าของบุคคลอื่น ก่อให้เกิดผลพฤติกรรมในสังคมอันรุนแรงโหดร้ายที่ผู้นำทางพุทธศาสนาไม่เห็นด้วย

^๑สัญญา ธรรมศักดิ์ ๗๗๗ ศาสตราจารย์, อ้างแล้ว.

ดังนั้น ผู้นำทางพุทธศาสนาจึง เสนอแบบแผน คือ ให้คนในสังคมได้รับการศึกษาหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนา ซึ่งผู้นำ เชื่อมันอย่างแท้จริงว่า ได้ผลสำเร็จการพัฒนาไปสู่ความเจริญเป็นสมัยใหม่ที่สมบูรณ์ เมื่อคนในสังคมศึกษาให้รู้และนำไปปฏิบัติให้เกิดผลอย่างจริงจัง ความศรัทธา เลื่อมใสของคน เมื่อมากขึ้นแล้วการปฏิบัติที่ขอบธรรมเป็นสัมมาทิฏฐิก็เกิดขึ้น ยังผลให้เกิดความสงบสุข และพัฒนาเจริญไปในแนวทางที่สังคมไทยปรารถนา ทำให้เกิดผลดังที่ผู้นำเห็นว่า การใช้หลักพุทธศาสนา เพื่อขัดเกลาทางสังคมและ เผยแพร่คำสอนออกไปแก่ประชาชนในสังคมไทยมีผลต่อการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ ร้อยละ ๙๖.๔ เห็นว่า เพราะทำให้คนมีคุณธรรมอันชอบ รู้จักผิดชอบชั่วดี เห็นคุณค่าทางจิตใจสำคัญ และผู้นำร้อยละ ๙๖.๐ เห็นด้วยอีกว่า จะก่อให้เกิดการพัฒนาที่เจริญสมบูรณ์ มีความสันติสุข ลดความขัดแย้งและ เพิ่มความสามัคคีในสังคม ตลอดจนลดปัญหาอาชญากรรมด้วย ร้อยละ ๙๒.๔ เพราะหลักธรรมพุทธศาสนาทำให้ เป็นเหตุพึ่งตัวเองได้ ทำให้เมื่อเข้าใจแล้วจะมีปัญหา ประกอบด้วย เหตุผลรู้ เท่าทัน เหตุการณ์ ซึ่งก็ทำให้ ขบวนการพัฒนาไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ได้ผลสำเร็จ โดยหลักมัชฌิมาปฏิปทาอัน เป็นทางสายกลาง มีวิธีการไปสู่ผลสำเร็จที่พิสูจน์ปฏิบัติได้

ดังนั้น บทบาทที่นำไปสู่ความสำเร็จของการพัฒนาสู่ความเป็นสมัยใหม่ ผู้นำร้อยละ ๙๙.๖ เห็นว่าควรมีบทบาทในการศึกษาธรรมในพุทธศาสนาและ เผยแพร่ออกไปสู่ประชาชนให้มาก ด้วยเหตุนี้ จะ เกิด เป็น เหตุให้คนในสังคมรู้ชอบชั่วดี มีทัศนคติ คิด เห็น เป็นสัมมาทิฏฐิ กิจกรรม บทบาทอื่น ๆ ก็จะตามมา เมื่อเห็นผลประโยชน์ในการปฏิบัติ คือ กิจกรรมในด้านการศึกษามีมากขึ้น มีการช่วยเหลือสังเคราะห์กันด้วย เมตตากรุณาต่อกัน มีการปฏิบัติธรรมที่สูงขึ้นไปอีกจนให้เกิด สัมมาทิฏฐิแล้วการพัฒนาก็จะ เกิดผลสมบูรณ์

๓. เกี่ยวกับผู้นำของสมาคมทางพุทธศาสนามีส่วนพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่อย่างไร

ผลการวิจัย ผู้นำรวมกลุ่มกัน เป็นสมาคมร่วมมือกันโดยใช้หลักธรรมในพุทธศาสนา เผยแพร่ให้เป็นแนวการพัฒนาที่เหมาะสมกับพื้นฐานความเป็นมา มิได้เน้น เฉพาะ การพัฒนาแต่ด้าน วัตถุอย่าง เดียว แต่เน้นการพัฒนาด้านจิตใจอัน เป็นหลักสำคัญในพุทธศาสนาควบคู่กันไป ผู้นำจะ ร่วมมือเผยแพร่แนวทางที่ถูกต้องแก่สังคมไทย โดยได้ร่วมกันทุกวิถีทางที่จะศึกษาและนำผลการ ศึกษาออกมา เผยแพร่สู่ประชาชนในสังคมไทย โดยจัดให้มีการเผยแพร่หลักธรรม นิมนต์พระสงฆ์

มาเทศน์ ผู้นำมีความเชื่อมั่นว่าหลักธรรมในพระพุทธศาสนาสามารถพัฒนาสังคมได้จริง ๆ เมื่อนำไปปฏิบัติและ เผยแพร่ให้ไ้ได้ผล ดังที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ได้ประทานสัมโมทนิยาถาแก่ผู้นำสมาคมทางพุทธ ความตอนหนึ่งว่า "ถ้าชาวพุทธปฏิบัติกุศลธรรมบท ๑๐ ซึ่งโดยเนื้อความแล้วก็คือศีล ๕ นั้นเอง เผยแพร่ให้คนในสังคมปฏิบัติโดยทั่วถึงแล้ว ปัญหาอาชญากรรมที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ทุกวันก็ไม่เกิดขึ้น"^๑ กุศลกรรมก ๑๐ หมายถึง ทางแห่งกุศลกรรมที่นำไปสู่ความสุขความเจริญ คือ ๑. ละการฆ่าการเบียดเบียน มีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ๒. เคารพสิทธิในทรัพย์สินของผู้อื่น ๓. ละการประพฤติผิดในกามไม่ล่วงละเมิดประเพณีทางเพศ ๔. ไม่ยอมกล่าวเท็จ เพราะ เหตุตนเอง ผู้อื่น หรือเพราะ เห็นแก่ประโยชน์ใด ๆ ๕. ละการพูดคำส่อเสียด ช่วยสมานคนที่แตกร้างกัน ส่งเสริมคนที่สมัครสมานกัน ชอบกล่าวถ้อยคำที่สร้างสามัคคี ๖. ละคำหยาบ พูดแต่คำสุภาพอ่อนหวาน ๗. ละการพูดเพื่อเจ้อ พูดแต่คำจริงมีเหตุผล มีสาระประโยชน์ ถูกกาลเทศะ ๘. ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น ๙. ไม่มีจิตคิดร้ายคิดปรารถนาแต่ว่าขอให้สัตว์ทั้งหลายไม่มีเวร ไม่เบียดเบียน ไม่มีทุกข์ ครองตนอยู่เป็นสุข เกิด ๑๐. มีความเห็นชอบเป็นสัมมาทิฐิ

ข้อธรรมที่ยกมานี้เป็นธรรมของผู้เจริญ เป็นทางพัฒนาไปสู่ความเจริญ เป็นสัปปุริสธรรม เมื่อพิจารณาแล้วที่สำคัญที่สุดคือ ความเห็นชอบ เป็นสัมมาทิฐิซึ่งเป็นจุดหมายที่ผู้นำ เห็นว่าจะช่วยพัฒนาสังคมไทยให้เจริญดังปรารถนา ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์^๒ เห็นว่าพฤติกรรมที่โหดร้ายทารุณดังที่สมเด็จพระสังฆราชหมายถึง เป็นปัญหาที่ท้าทาย ผู้นำทางพุทธศาสนาเป็นอย่างมากที่จะต้องพยายามนำหลักธรรมไปปฏิบัติและ เผยแพร่ให้คนในสังคมไม่เพียงแต่รู้เท่านั้น แต่ต้องปฏิบัติด้วยให้บังเกิดผล

จากผลการวิจัยผู้นำร้อยละ ๘๗.๖ ได้มีบทบาทในการร่วมมือกัน ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้สมาคมทางพุทธศาสนาให้ได้ทำหน้าที่แก่สังคม เพื่อการพัฒนาปรับตัวเปลี่ยนแปลงให้เป็นสมัยใหม่ โดยทำหน้าที่ คือ ชักเกลาทางสังคม ทำหน้าที่ในด้านสาธารณสงเคราะห์ จัดตั้งสถานพยาบาล

^๑สัมโมทนิยาถา สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ประทานแก่ผู้นำสมาคมทางพุทธศาสนา ในวันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๒๕ ณ วันอัมพวัน อ.พรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี

^๒อ้างแล้ว

ส่งเสริมให้เกิดมิตรรักใคร่ต่อกัน มีความผูกพัน เห็นอกเห็นใจกัน เพื่อให้สังคมได้เกิดการ พัฒนาทั้งวัตถุและจิตใจควบคู่กันไป ไม่เอาโรคเอาเปรียบกัน ผู้นำร้อยละ ๙๖.๐ ร่วมมือกัน ปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนา เพื่อเป็นตัวอย่างแก่เยาวชน และผู้นำก็เห็นว่าต้องศึกษาภาวะ ของสังคมปัจจุบัน ศึกษาจิตใจของเยาวชนว่าเขาพร้อมที่จะรับอะไร ไม่พร้อมที่จะรับอะไร^๑ โดยเชื่อมั่นว่า เมื่อปฏิบัติได้ผลจริง ให้คุณจริงแก่การพัฒนาสังคมและประเทศชาติ ผู้นำร้อยละ ๔๔.๔ ที่เห็นดังกล่าวมา คือ จะได้นำเอาหลักธรรมที่มีความเข้าใจอย่างถูกต้องไปเผยแพร่แก่ ประชาชนให้เหมาะสมกับสภาพที่เปลี่ยนไปเป็นสมัยใหม่ และตัวผู้นำเองร้อยละ ๔๔.๔ เห็นว่า เองปรับปรุงตัวเองและส่งเสริมการพัฒนาในด้านจิตใจให้มีคุณธรรมตามหลักพุทธศาสนา และ ผู้นำจำนวนร้อยละ ๔๔.๔ ที่ได้บริจาคปัจจัยต่าง ๆ ทั้งทุนทรัพย์ และกำลังกายให้เป็นประโยชน์ แก่การพัฒนาสังคม เมื่อกระจายตามตัวแปรคนต่าง ๆ จะได้ผลคือ ผู้นำชายมีอัตราส่วนร้อยละ ๖๖.๖ ่วยในการนำเอาหลักธรรมมาปฏิบัติเป็นตัวอย่างได้มากกว่าผู้นำหญิง ผู้นำที่มีอายุสูงขึ้นก็มีส่วน ่วยได้มากขึ้น เมื่อเปรียบเทียบผู้นำในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ผู้นำในกรุงเทพฯ มีอัตรา ร้อยละได้ช่วยมากกว่าผู้นำในต่างจังหวัดเล็กน้อย คือ ร้อยละ ๔๔.๕ ต่อ ๔๔.๔ และยังผู้มีการ ศึกษาระดับสูงจะมีบทบาทในการช่วยพัฒนาและ เป็นตัวอย่างได้มากขึ้น ผู้นำของสมาคมทางพุทธศาสนา ่วนมากมีอาชีพรับราชการจึงมีบทบาทมากกว่าอาชีพอื่น และตามผลการวิจัยยังผู้นำบทบาทในการ ่วยพัฒนายังมีมากขึ้น

๘. เพื่อศึกษาว่าบทบาทของผู้นำก่อให้เกิดการรวมกลุ่มในแต่ละกลุ่มในสังคมไทย โดยอาศัยพระ พุทธศาสนา เป็นเครื่องผูกพันประสานให้เกิดความมั่นคงและ เจริญก้าวหน้าพัฒนา เป็นสมัยใหม่ หรือไม้อย่างไร

ผลการวิจัย ผู้นำตั้งแต่ริเริ่มก่อตั้งสมาคมทางพุทธศาสนาสมาคมเดียว จนขยายเกิด การรวมกลุ่ม เป็นสมาคมขึ้นทั่วประเทศ ดังที่ผู้นำที่อาวุโสสูงสุดที่ริเริ่มก่อตั้งพุทธสมาคม และก็ทำงาน ทั้พุทธสมาคมมาตลอดเวลา ๕๐ ปี คือ ๖๗๗ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้สรุปข้อคิดเห็น

^๑สัญญา ธรรมศักดิ์, ๖๗๗ ศาสตราจารย์, อ้างแล้ว.

เกี่ยวกับบทบาทของผู้นำกับการรวมกลุ่มกันพัฒนาสังคมไทย ความว่า " เป็นเวลาล่วงมาแล้ว ๕๐ ปี คือ ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้มีบุคคลกลุ่มหนึ่งจำนวน ๓๓ คน ได้มีความคิดเห็นตรงกันใน ประการสำคัญที่สุดในชีวิตของเขาแต่ละคนว่า พระพุทธศาสนามีหลักการที่ช่วยสังคมให้พัฒนา ได้จริง ๆ ดังกล่าวแล้วว่า ทำไมผู้นำจึงมารวมกันตั้ง เป็นสมาคมทางพุทธศาสนาในตอนต้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเห็นคุณค่าที่สมควรภายหลังที่ตั้งมาแล้ว ๑๐ ปีเศษ จึงได้ พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ นับแต่นั้นมา พุทธสมาคมก็เติบโตขึ้นมา เป็นลำดับ ผู้นำที่อยู่ทั่ว ราชอาณาจักรไทยได้เห็นคุณค่าของพุทธสมาคม จึงได้ตั้ง เป็นพุทธสมาคมในจังหวัดต่าง ๆ ที่ผู้นำอยู่ และสมาคมที่มีชื่ออย่างอื่นแต่เป็น เครือของพุทธสมาคม เช่นกัน ° รวมทั้งยุวพุทธิกสมาคม ที่รวมกันพัฒนาสังคมไทยดังได้กล่าวแล้ว ปัจจุบันทำให้มีกลุ่มบุคคลรวมกัน เป็นสมาคมทางพุทธศาสนา เพื่อศึกษาหลักธรรมในพุทธศาสนาและ เผยแพร่ออกไปดังกล่าวแล้ว จากผลวิจัยที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้นำ ๑๒๕ ท่าน ส่วนใหญ่เห็นว่า บทบาท งาน และกิจกรรมของกลุ่มสมาคมทางพุทธศาสนา ช่วยในการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ของสังคมไทยในด้านต่าง ๆ คือ การขัดเกลาทางสังคมด้าน คุณธรรมต่าง ๆ จัดในรูปแบบที่ผู้นำออกไปให้การบรรยายจัดหลักสูตรอบรมขึ้นให้ประชาชนมีความรู้ ทั้งด้านทฤษฎีและปฏิบัติ ส่งเสริมให้เกิดการศึกษาและปฏิบัติขึ้น รวมทั้งในด้านกาช่วยเหลือด้าน สังคมสงเคราะห์ต่าง ๆ ที่เป็นปัญหาเร่งด่วนที่ผู้นำจะช่วยให้ได้ตามกำลังความสามารถก็จะช่วยทันที เช่น ประชาชนในท้องถื่นทุรกันดาร ขาดแคลนผ้าห่มในสภาวะอากาศหนาว สมาคมทางพุทธศาสนา ก็ออกช่วยแจกผ้าห่มตามกำลัง และออกตรวจรักษาโรคไข้ในที่ต่าง ๆ อยู่ประจำ รวมความแล้ว กลุ่มผู้นำจะช่วยพัฒนาทั้งในด้าน วัตถุและจิตใจ เมื่อจำแนกผู้นำตามความคิดเห็น และ เพศ, อายุ ที่อยู่อาศัย, ระดับการศึกษา, อาชีพ และระดับรายได้จะเห็นว่า แทบทั้งหมดจะเห็นว่า บทบาท งาน และกิจกรรมที่ผู้นำของสมาคมทำอยู่มีส่วนช่วยพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสมัยใหม่ โดยที่ผู้นำชาย มีส่วนช่วยมากกว่าผู้นำหญิง ยิ่งอายุมากขึ้นก็มีส่วนช่วยมากขึ้น ผู้นำในกรุงเทพฯ จะมีส่วนช่วย ได้มากกว่าผู้นำในต่างจังหวัด ยิ่งผู้นำที่มีการศึกษาสูงขึ้นยิ่งมีส่วนช่วยพัฒนาได้มากขึ้น ผู้นำที่มีอาชีพ รับราชการมีส่วนช่วยได้มากกว่าอาชีพอื่น และยังระดับรายได้สูงขึ้นยิ่งช่วยในการพัฒนาได้มากขึ้น

° สัญญา ธรรมศักดิ์, ๓พจนฯ ศาสตราจารย์, อ้างแล้ว.

ในการทำงานเดียวกันสำหรับบทบาทของตัวผู้นำ เองที่ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ถึงร้อยละ ๔๖.๔ และ ๔๐.๐ ที่ช่วยพัฒนาสังคมไทย ด้านการขัดเกลาทางสังคมและสงเคราะห์ด้านวัตถุ ได้มากและมากที่สุดตามลำดับ ซึ่งเมื่อเทียบกับบทบาทที่รวมกัน เป็นกลุ่มของสมาคมแล้วจะช่วย ได้มากกว่า ดังนั้น การรวมกลุ่มเป็นสมาคมย่อมช่วยพัฒนาสังคมได้มากกว่าการต่างคนต่างทำ แต่อย่างไรก็ตาม สำหรับการเผยแพร่ธรรมแล้วก็มีผู้นำที่มีความรู้อย่างลึกซึ้งน้อย ซึ่งมีอิทธิพล ต่อความคิดเห็นของผู้นำหลาย ๆ คน เช่น คำสอนของพระและพระบรมราชาชาาทที่เกี่ยวกับธรรม เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพราะพุทธศาสนาในสังคมไทยนิกายเถรวาทซึ่งเป็นฝ่ายอนุรักษนิยม การตีความ ในธรรมต่าง ๆ มักจะอ้างอิงให้สอดคล้องกับพุทธคำรัส ซึ่งผู้นำของไทย เมื่อได้ศึกษา เกิดปัญหา เป็นสัมมาทิฐิแล้ว ก็สามารถตีความในคำสอดคล้องกับสังคมที่เป็นอยู่โดยไม่ขัดกับพุทธคำรัส ซึ่งผู้นำ เชื่อ เป็นอย่างมากว่าจะ เป็นแนวทางการพัฒนาสังคมไทยที่ถูกต้อง เหมาะสม จากผลการ วิจัยที่กล่าวมานับว่าสอดคล้องกับสมมุติฐานที่ตั้งไว้แต่ต้น

ข้อเสนอแนะสำหรับรูปแบบของทฤษฎี

จากการที่ได้ศึกษามาแล้วอาจจะพัฒนาไปเป็นทฤษฎี เพื่อการพัฒนาให้ เป็นสมัยใหม่ของ สังคมไทย โดยนำเอาพุทธศาสนามาใช้ตามความคิดเห็นของผู้นำ เป็นส่วนใหญ่จะ เน้นความ เข้าใจ และปฏิบัติถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ หรือแนวทางสายกลางในการพัฒนา คือ

๑. ในสังคมใด ๆ อัตราของการพัฒนาให้ เป็นสมัยใหม่ย่อมผันแปร เป็นสัดส่วนโดยตรง กับระดับแห่งความเป็นสัมมาทิฐิ คือ ความเห็นด้วยปัญญาอันชอบ

๒. ระดับแห่งความเป็นสัมมาทิฐิจะผันแปรไปตามการ เข้าถึงธรรมที่มีอยู่ในหลัก พุทธศาสนา

๓. ดังนั้น อัตราการพัฒนาให้ เป็นสมัยใหม่จึงผันแปรไปตามการ เข้าถึงธรรมที่มีอยู่ใน หลักพุทธศาสนา

๔. ความเข้าใจธรรมที่มีอยู่ในพุทธศาสนาบริบูรณ์ปฏิบัติให้ถึงพร้อมในสังคมใดมีอยู่มาก

๕. ดังนั้น อัตราการพัฒนาให้ เจริญเป็นสมัยใหม่ในสังคมนั้น ๆ จึงสูง

รูปแบบนี้ ผู้วิจัยเสนอเป็นคำพยากรณ์ได้ว่า เนื่องจากเข้าใจสภาพที่เป็นอยู่ไปตามเหตุปัจจัยด้วยปัญญาอันชอบรู้ว่าทำอย่างนี้เป็นเหตุให้เกิดการพัฒนาเจริญเป็นสมัยใหม่แท้จริง ทำเช่นนั้นเป็นเหตุของความเสื่อมจากการพัฒนา มีปัญหารอบรู้ เช่นนี้ต้องอาศัยจิตใจที่สมบูรณ์ด้วยสติปัญญาเป็นกลางไม่อยู่ในอำนาจของอคติต่าง ๆ คือ ปราศจากอคติเพราะความกลัว อคติเพราะความหลง อคติเพราะความโลภ มีความเป็นอิสระ เป็นกลางมองปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยปัญญาอันเห็นชอบ เป็นสัมมาทิฐิ คือ ด้วยเหตุผลที่เป็นอยู่ตามสภาพที่เป็นจริง ย่อมเลือกทำ เหตุที่จะได้ผลการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ในแนวที่แผนการจุดมุ่งหมายได้กำหนดไว้ ไม่ปล่อยสภาพที่กำลังทำอยู่โดยขาดสติปัญญาที่เป็นสัมมาทิฐิ เมื่อเป็นเช่นนี้อัตราการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่จึงผันแปรไปตามการปฏิบัติ เหตุที่ถูกต้องในการที่ต้องการผล เช่นใด จะเป็นเช่นนี้ก็ขึ้นอยู่กับ การเข้าใจถึงเหตุผลว่านี่เป็นเหตุของสิ่งนี้ นั่นเป็นเหตุของสิ่งนั้น ในสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน ย่อมบริบูรณ์ด้วยธรรม เช่น สัปปริสัสธรรม ๗ ประการ คือ รู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้บุคคล รู้ชุมชน เป็นต้น ความบริบูรณ์ด้วยปัญญาอันชอบ เป็นสัมมาทิฐิ จะต้องปฏิบัติตามหลักธรรมในพุทธศาสนาตามลำดับขั้น ตั้งแต่บริบูรณ์ด้วยศีล, สมาธิ, ปัญญา ตามลำดับ ตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงขั้นสูงดังกล่าวนี การเข้าใจหลักธรรมที่มีอยู่ในพุทธศาสนาที่บริบูรณ์โดยอาการโดยย่อดังกล่าว เป็นการปฏิบัติเพื่อความถึงพร้อมด้วยปัญญาอันชอบ เป็นสัมมาทิฐิ เมื่อสังคมใด ๆ ที่เข้าใจธรรมที่มีอยู่ในพุทธศาสนาบริบูรณ์ปฏิบัติให้ถึงพร้อม เช่นนี้มีอยู่มากในสังคมใด อัตราการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ในสังคมนั้น ๆ จึงสูง

ในสังคมไทยถ้ามีความเข้าใจหลักธรรมในพุทธศาสนาโดยแท้จริง เป็นสัมมาทิฐิของคนมากเท่าใด ยิ่งจะมีอัตราการพัฒนาให้เจริญเป็นสมัยใหม่สูง ดังนั้นบทบาทของผู้นำสมาคมทางพุทธศาสนาในการชี้แจงกล่าวทางสังคมให้เข้าใจหลักธรรมในพุทธศาสนา จะเป็นการเตรียมและพัฒนาคุณภาพของคนให้เป็นผู้มีประสิทธิภาพในการพัฒนาต่อไป